

РОМЖНО-БЪЛГАРСКИЯ
КОНФЛИКТЪ.

Пише

Д. Ризовъ.



СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА НА Г. А. ПОЖАРОВЪ
1900.



639

Библ
1131

РОМЪНО-БЪЛГАРСКИЯ
КОНФЛИКТЪ.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Пише

Д. Ризовъ.



СОФИЯ

ПЕЧАТНИЦА НА Г. А. НОЖАРОВЪ

1900.

I 2809

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1911

1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1911

РОМЖНО-ВЪЛГАРСКИЯ КОНФЛИКТЪ.*)

Истинитѣ сж нещастни, като хората. Има даже истини, които сж по нещастни и отъ хората: такива сж повечето политически истини — ако не и всичкитѣ. Кръвь трѣбва да се проблюе, за да се набие въ човѣшкитѣ глави една най проста и най очевидна политическа истина. Въ туй обстоятелство, чини ми се, и се врие, главно, несъразмѣрността между глѣмитѣ усилия и малкитѣ резултати на политическата дѣятелность. И за това, вѣроятно, кръстътъ на политическитѣ дѣатели е единъ отъ най-тежкитѣ.

Да илюстрирамъ мисълта си съ нѣколко примѣра отъ нашия политически животъ.

На всинца ни е извѣстно, че, отъ като съществува нашата конституция, никога почти тя не е била приложена напълно и добросѣвѣстно. Прѣдъ наличността и неоспоримостъта на тоя исторически фактъ, кавазъ би човѣкъ, за всѣкиго трѣбва да бжде ясно, че конституцията не е и не може да бжде виновата за

*) Тая статия е написана за списанието „Мисъл“, гдѣто и се появи първата ѣ половина („Мисъл“, кн. VII, септемврий, 1900 г.). Азъ рѣшихъ да я отпечатамъ и въ особна брошура, защото уважаемия редакторъ на казаното списание „страха ради иудейскаго“ е исхвърлилъ нѣкои нѣща отъ нея, които я осакатяватъ.

грѣхове, непроистекающи отъ самата нея. А пъкъ у насъ има сума интигентни хора, които считатъ именно конституцията виновата за досегашнитѣ наши неконституционни режими. Може ли да се замисли заблуждение по-дълбоко и по-погрѣшно отъ туй? Това не му бърка, обаче, то да си съществува, и даже да си пробива пътъ въ нашето общество...*) — Странната съжба на туй заблуждение припомнюва ми траги комичната история съ картофитѣ, когато за първъ пътъ тѣ биле прѣнесени въ Европа. Хората започнали да ги садятъ, безъ да знаятъ, че тѣхния плодъ е корена имъ, а не листата имъ. Лѣсно е, разбира се, да е отгадае разочарованието, което е произлѣзло отъ стова недоразумѣние: ядееки блудкавитѣ листа на картофитѣ, хората не могли да се начудатъ на умѣтъ на оногози, който ги е прѣнесълъ въ Европа и ги е прѣпоръчилъ за ядение; ала, когато недоразумѣнието се разяснило, всички се убѣдиге въ вкусността, хранителността и полезността на картофитѣ. Нѣщо подобно става и съ нашата конституция. Отъ като сме се освободиге, княветѣ у насъ ядятъ корена (т. е. плода) на държавнитѣ картофи, самия же народъ яде листата имъ — тогазъ когато трѣбвало би да става обратното... Очевидно е, слѣдователно, че догдѣто тоя редъ на работитѣ не се измѣни у насъ, всичкитѣ набѣдявания и осжждания на нашата конституция ще бждатъ прѣждеврѣменни и праздни приказки.

*) Думата тукъ не е за непълнотата и несвършенството на нашата конституция (нѣща, които никой свѣстенъ човѣкъ не би сѣдналъ да оспорява), а — за виновността на конституцията въ досегашнитѣ наши неконституционни режими.

Другъ примѣръ.

Ето вече години, какъ нашата държава не се управлява съгласно буквата и духътъ на нашата конституция. На всѣкадѣ другадѣ, това незаконно положение на една свободна страна считали би го за аномално и критическо, и всички общественни сили, недоволни отъ него, съединили би усилията си въ една обща борба, за да му турятъ край. А когато туй аномално и критическо положение е усложнено още и отъ единъ икономически, финансовъ и нравственъ кризисъ — както е случая днесъ у насъ, общественнитѣ дѣйци посветиле би всичката своя дѣятелность исклучително на тоя кризисъ и насочиле би всичкитѣ свои стремежи за часъ по-скорошното избавление страната отъ тая напасть. Между туй, какво става у насъ? И разумни, и почтени хора сериозно стоятъ и ви приказватъ, че тѣхната партия ще може искира България отъ този кризисъ. Има и такива българановци, които прѣважно се мжчатъ да ви убѣдятъ, че трѣбва да се започне да се въспитава народа испърво, та че послѣ самъ той ще се освободи отъ кризиса. Не липсватъ дори и таквизъ умници, които съ двѣтѣ си рѣцѣ сж се уловили за нещастната дума „еволуция“, разбираеки я въ смисълъ само на тихъ и прогресивенъ вървежъ, недопускаеки повръщанията назадъ, непризнаваеки революциитѣ за назрѣла еволуция и даже недържееки смѣтка за ролята на човѣшкото съзнание въ общественното развитие. А не трѣба да се испуска изъ видъ, че всички тѣзи братя съзнаватъ необходимостта отъ бървото искирвание на България изъ днешния кризисъ, признаватъ голѣмата опасность за бждѣщето ни ако тоя кризисъ продължи още нѣкоя година, и твърдѣ

добрѣ се същатъ, че ни една отъ днешнитѣ наши партии не може сама да прѣкрати кризиса въ скоро време (защото ни една отъ тѣхъ нѣма днесъ болшинство въ страната, и, което е по-лошото, не може доби туй болшинство, догдѣто не вдѣхне у народа вѣра въ успѣхътъ си — а тая вѣра не може се вдѣхна, догдѣто не се сдружатъ партиитѣ за искарвание страната отъ кризиса). Не е ли, и чудновато, и необяснимо, и печално смѣшно това наше положение?.. И при все туй, то съществува въпреки всѣки здравъ разумъ. Не така, разумѣва се, би постъпили другадѣ. Единъ прѣсевъ подобенъ случай ни прѣдставя днешна Франция. Въ края на ланската година, сегашния първъ френски министръ, Валдекъ-Руссо, излѣзе единъ день въ парламента и каза на републиканцитѣ горѣ-долу слѣдующето: „Господа. Републиката се заплашва отъ налѣжаща опасностъ. Националисти, монархисти, клерикали и реакционери сж се сдружиле и сговориле да ѝ турятъ кракъ. Въ такъво време, първия дългъ на всѣки републиканецъ е да се притече въ помощъ на Републиката. Везспорно е, че Франция има неотложна нужда отъ сериозни социални рефѣрми, които би урегулирали народния поминѣкъ; нѣ, за успѣхътъ на тия рефѣрми, необходимо е, прѣди всичко, да се запази Републиката. Ето защо, азъ ви каня всички републиканци, бевъ разлика на партии и убѣждения, да сгърнете навреме собственитѣ си знамена и да се приберете подъ великото и священното знаме на Републиката. Когато опасността измине и Републиката влѣзе въ нормалния си пѣтъ, тогазъ всѣки отъ васъ нека развие знамето си и нека започне борбата около социалнитѣ рефѣрми, отъ които Франция се нуждае...“.

Тоя смѣлъ, откровенъ и разуменъ езикъ биде веднага разбранъ отъ всички чисти републиканци, и знамени-тата тази рѣчь на Валдекъ-Руссо, по рѣшението на Камарата, биде афиширана въ общинитѣ на цѣла Фран-ция. Опортюнисти, прогресисти, радикали, радикали-социалисти и социалисти настѣпиха съ кракъ на сво-итѣ лични симпатии и антипатии, задушиха своята вза-имна омраза и . . . си подадоха ръка. Величественния образъ на републиката, не веднажъ раскървяванъ въ миналото, испречи се предъ всички републиканци и . . . наведе вратоветѣ имъ По тоя начинъ, третата френска република трети пѣтъ биде избавена отъ ног-тетѣ на реакцията. *) А веднашъ опасността минала, всички републикански партии вече сж се приготвиле за редовна работа, и, още въ идущата парламентарна се-сия, ще развѣятъ партийнитѣ си знамена и ще се за-ловятъ съ назрѣлитѣ реформи. Така постъпиха фран-цузитѣ, когато отечеството имъ прѣкарваше единъ не-особенно опасенъ политически кризисъ. Ний, бълга-ритѣ, вършимъ съвършено противното днесъ, когато прѣкарваме единъ много тежъкъ, не само политически, въ и икономически, финансовъ и нравственъ кризисъ. И което е по печалното: ето вече нѣколко години, какъ и у насъ се проповѣдва нѣщо аналогично съ апела на Валдекъ-Руссо — па и всички почти наши общественни дѣйци съзнаватъ умѣтността, цѣлесъобразността и полезността на тая проповѣдъ; ала . . . и до день дне-шенъ тя си остава „гласъ волющій въ пустычѣ . . .“.

*) Първия пѣтъ — при Макъ-Махона, втория пѣтъ — при Генерала Буланже, третия пѣтъ — сега.

Трети примѣръ.

Въ ланската декемврийска книжка на „Мисль“, азъ бѣхъ написалъ статья по възбудения отъ руския в. „Новое Время“ въпросъ за Бургасъ.*) Въ тая своя статья, между другото, азъ изтъквахъ и слѣдующитѣ мисли: че „между многото странни и опасни явления въ нашия политически животъ, на първъ редъ иде нашата слаба заинтересованность съ външната ни политика“; че, благодарение на тоя нашъ грѣхъ, нашитѣ политически и национални смѣтки се забъркахъ „и ний сме днесъ безсилни да сторимъ нѣщо за поробенитѣ си братя въ Македония“; и че, все благодарение на сжция този нашъ грѣхъ, „нашата външна политика и сега още стои неопрѣдѣлена и държи България между два стола, обсадена отъ съперници и лишена отъ съюзници“. Така щото, добавяхъ азъ тогава, „никой отъ насъ не може каза днесъ, гдѣ върви България, и никой не може прозрѣ утрѣ, какво ще стане съ нея“. . . . Доведени до своя логически край, тѣзи мисли се завършвахъ съ заключението: че нашата външна политика трѣбва часъ по скоро да се опрѣдѣли и кристализира, за да можемъ ограда България отъ всѣкакви външни сюрпризи и да можемъ се посвѣти на своето правилно държавно развитие и на систематическото прѣслѣдване своитѣ исторически задачи. И тогава, и сега, азъ виждамъ това опрѣдѣление и кристализиране на нашата външна политика въ единъ съюзъ съ Руссия.**)

*) Вижъ статията: „Русско-Българскитѣ отношения“. (По поводъ статията на „Новое Время“: „Багдадъ и Бургасъ“). — „Мисль“, год. IX, кн. XII, стр. 531—542.

**) Думата „съюзъ“ за мене не е магическа. Тя би могла

Може да е имало и да има българи, на които да не се вижда за цѣлесъобразенъ и полезенъ прѣдлагания отъ менъ съюзъ съ Руссия. Охотно признавамъ, че тоя въпросъ може да бжде прѣдметъ на споръ. Най-послѣ, възможно е да има мнозина българи, които искрено да мислятъ, че едно сближение съ Тройния Съюзъ е прѣдпочтително за България; както е възможно да има други българи, които да считатъ една Балканска федерація за най добрата форма, въ която трѣбва да се кристализира бѣлг. външна политика; и както може да има трети, които да намиратъ по подходяща за тая цѣль друга нѣкоя политическа комбинація. Повтарямъ: върху тоя въпросъ може да се поспори. Нъ въпроса, върху който не може да се спори, е: *че нашата външна политика трѣбва да бжде опрѣдѣлена и кристализирана* (въ едно или друго направление). А не може да се спори върху тоя послѣденъ въпросъ: а) защото вътрѣшната, икономическата, финансовата и военната политика на държавитѣ днесъ се намира почти въ пълна зависимостъ отъ външната имъ политика, слѣдователно, немислима е една добра, трайна и методическа държавна политика безъ една опрѣдѣлена и осигурена външна политика; б) защото ний, бѣлгаритѣ, имаме исторически задачи, които сж малко въ противорѣчие съ интереситѣ на всички почти наши съсѣди на Балканския Полуостровъ, и даже въ противорѣчие съ интереситѣ на Австрия и Германия; и в) защото, както и лани го казахъ, „никога други пѣтъ хищническитѣ инстинкти на държавитѣ не

да се замѣни и съ нѣкоя друга равнозначуща дума, като: конвенция, съглашение, споразумѣние и пр.

ож биле толкова силни, колкото днесъ — борбата за съществуване, осложнена отъ борбата за наслаждение, създаде прѣвъ послѣдното десетилѣтие на истекающия вѣкъ такъва хищническа атмосфера, щото държави, като Америка, се заравиха отъ нея“. . .*) Та, ако велики и могъществени господарства, като Руссия, Германия и Франция се запасватъ съ сюзници, какво остава за малката, распокжаната и капналата въ спорния и безпкойния Балкански Полуостровъ наша България. Всичко туй е толкова ясно, очевидно и вѣрно, щото, както остроумно бѣлѣжи Тень, „изглежда банално именно защото е много вѣрно“.

Защо тогазъ тази политическа истина не може да си пробие пъть и гъ нашитѣ държавни сфери, както отдавна си е пробила пъть между нашия народъ и нашата интелигенция? Вѣдь, за никого не е вече сега тайна, че Кралъ Миланъ нѣмаше да ни нападне въ 1885 г., ако Руссия не бѣ се свадила съ насъ, рускитѣ офицери не бѣха оставиле България и нашата външна политика не бѣ увиснала въ въздуха. За никого сега не съставлява тайна и фактътъ, че послѣдната грѣцко-турска война бѣ единъ чуденъ моментъ, за да помогнемъ на недобититѣ си братя въ Македония, и че, ако ний не изкористихме тоя моментъ, то това се дължи на нашата неопрѣдѣлена и колебающа се външна политика. За никого не може да бѣде тайна днесъ и туй, че глупавия куршумъ на Стоянъ Димитровъ нѣмаше да повилнѣ нашитѣ съсѣди ромжнитѣ, ако нашата външна политика бѣ опрѣдѣлена и ний имахме задъ гърбътъ си поне една велика държава. . .

*) Вижъ упоменатата ми статия въ „Мисль“ (стр. 538).

На този важенъ и грѣшенъ въпросъ, азъ съмъ давалъ отговоръ не веднашъ, па наскоро се тѣкмя да го расчепкамъ изново и малко по-подробно. Днесъ же, азъ испречвамъ прѣдъ читателитѣ си тая политическа истина, само за да се види нейното влияние върху конфликта ни съ Ромжния — на който конфликтъ и ще бждатъ посвѣтени долнитѣ ми редове.

* * *

Отъ какво се породи и въ какво състои ромжно-българския конфликтъ?

Видимата и явна причина на тоя конфликтъ е убиванието на единъ македонски цинцаринъ, на име Михаиляно, отъ единъ неспълнолѣтенъ македонски българинъ, на име Стоянъ Димитровъ. Това глупо и съ нищо неоправдано убийство, дошло слѣдъ убийствата на търговеца Стефановичя въ Браила и на шпионина Фитовски въ Букурешъ, възмути съвършено ромжнитѣ. Когато пакъ самъ убийцата, Стоянъ Димитровъ, имъ се призналъ, че той е убилъ Михаиляно по заповѣдъ на Македонския Комитетъ въ София, то ромжнското възмущение се обърна въ настояще изстѣпление. Цѣлия почти ромжнски печатъ, безъ разлика на партии, *) нахвърли се безразборно върху всичко българско; а ромжнската „жѣлта пресса“, на чело съ шантажнитѣ листове „Adeverul“, „Patriotul“ и „Universul“, до толковъ побѣсна, щото разпеува и сухо и сурово унасъ, и даже не се подвуми да поиска отъ правителството си обявяванието война на България, за да се накажялъ „варварския“ и „равбойническия“ български народъ . . . Подъ влиянието на тоя

*) Единствено исклучение, до колкото азъ зная, направи само органътъ на ромжнскитѣ социалисти „Lumea Noastră“.

опиянелъ печатъ размърда се и ромънското общественно мнѣние: митингитѣ се заредиха въ градоветѣ (селата, разбира се, гледатъ си халътъ) и върху нашитѣ смяни глави се изсипаха всички грѣмове и молнии, които имаше по облачното политическо небе на Ромъния. Враждата, озлоблението и раздразнението взеха такива ужасающа размѣри, щото посмрачиха дори и най-силнитѣ ромънски умове. Така: ромънския историкъ и академикъ Хаждеу не се замисли да нарѣче всички българи „заддунавски варвари“ и да се откаже отъ членството си въ нашето „Книжовно Дружество“, защото „крѣвнишкитѣ нрави на българитѣ“ не му позволявали да вѣрва, че въ България могло да съществува нѣкакво културно дружество; а самото ромънско правителство взе да пжди съ дюзини невинни българи отъ земята си. Съ една дума: въ разстояние едва ли не на цѣлъ мѣсець, Ромъния прѣдставляваше отъ себе си колосална една лудница, въ която неподивѣли хора бѣха останали само: кралътъ, кралицата, селенитѣ и . . . социалиститѣ . . .

Всичкия тоя ромънски бѣсъ и даде животъ на днешния ромъно български конфликтъ; нъ . . . не той го породил. Въ зародишъ, тоя конфликтъ съществува много по одавна, и причинитѣ, които сж го породиле, сж много по дълбоки и много по отдалечени. Ще трѣба да се дигне булото на тия именно причини, за да се разбере нашълно същността на този конфликтъ и да се установатъ отговорноститѣ по него.

Това азъ и ще се опитамъ да сторя.

По моему, за насъ, българитѣ, съществува и трѣбва да съществува двѣ Ромънии.

Едната отъ тѣхъ е онази братска намъ страна,

която бѣ наше второ отечество едно време, въ която се роди и разви цѣлата наша революционна литература и журналистика и цѣлото почти наше освободително революционно движение, която даде възможность на Раковски, на Любена Каравелова, на Ботѣова и на останалитѣ наши апостоли да развъртатъ всичката си духовна мощь, и която, най послѣ, опърска съ кървѣта си Плевненскитѣ бойни полета и взе участие въ великото дѣло на нашето освобождение. Тази чудна Ромжния е родината на ония политически великани, които се наричяха Ионъ Гика, Розети, двамата братия Братяно, и които влѣвоха въ гробоветѣ си съ свещеннитѣ думи на устнитѣ си: „въ солидарностьта на Балканскитѣ народи е тѣхното спасение“ . . . За зла наша честь, тая скъпа намъ Ромжния умрѣ на 19 й Февруарий 1878 г. въ Санъ Стефано. Поклонъ предъ великия нейнъ гробъ и да бжде свята нейната память у насъ! . . . Азъ не допускамъ, че има днесъ българи, които да не си спомнятъ съ тѣга и умиление за тази благородна покойница; па не допускамъ, и че ще има нѣкога българи, които — при всичкитѣ възможни бждщи испитания — да измѣнатъ своитѣ топли чувства къмъ тая Ромжния. Нѣщо повече. Азъ се силно надѣвамъ и искрено желая, щото, въ всекогашнитѣ наши отношения съ ромжнитѣ, ний да държимъ смѣтка за тоя свой исторически дългъ. Защото: признателностьта, въ моитѣ очи, не е само една отъ най-високитѣ човѣшки добродѣтели, нѣ е и единъ много цѣненъ политически капиталъ . . .

Такава е за насъ едната Ромжния.

Другата Ромжния е оная наша съсѣдка, която, отъ освобождението ни насамъ, вижда въ насъ опасни свои съперници, и, считаеки ни за авангардъ на Руссия

въ Балканския Полуостровъ, сматра ни дори за свои потаени врагове.

Нѣколко сж съображенията, които каратъ днешна Ромжния да гледа така небратски на България.

Първото отъ тия съображения е: че Ромжния отдавна е влѣзла въ Тройния Съюзъ, тогазъ когато ний още стоимъ между два стола, нъ съ неодолимо наклонение къмъ Матушката... На това съображение се дължи обстоятелството, че Ромжния съчувствуваше на бездушния Стамболовъ режимъ, който режимъ бѣ успѣлъ да вкара официална България въ водитѣ на Тройния Съюзъ; на същото обстоятелство се дължи и благорасположението на Ромжния къмъ Сърбия, когато въ тази послѣдната върлува Кралъ Миланъ; и все на същото съображение се дължатъ систематическитѣ и подземни усилия на Ромжния да разединява и разнебитва — колкото ѝ иде отръпки — славянскитѣ елементи въ Балканския Полуостровъ... .

Втория источникъ на сегашната ромжна неприяенность къмъ насъ е: нещастната Добруджа. Незнамъ защо, нъ ромжнитѣ сериозно подозиратъ, че, рано или късно, ний ще се опитае да наложимъ ржка на тази сега вече тѣхна областъ. Отъ гдѣ е влѣзълъ тоя страхъ у ромжнитѣ, не мога се усѣти; ала онова, за което не се иска много умъ да се сѣти човѣкъ, то е, че никой свѣстенъ, разбранъ и далновиденъ българинъ не може да се стреми къмъ отвиманието на Добруджа отъ ромжнитѣ. Истина е, че тамъ живѣятъ нѣколко хиляди наши братя; нъ не по малка истина е, че да се воюва само за тѣхъ съ Ромжния е съвършено безумно. Освѣнъ туй, ний сме много близки роднини съ руситѣ, а македонската поговорка казва: „со ближень роднина и со

богатъ човѣкъ комшилукъ не ти грѣба. . .” Да се търси же ромънския страхъ за Добруджа въ невъзможността тя да се защитава отъ насъ стратегически, е тоже не-лѣпо, защото, както вече казахъ, никоѣ бълг. държа-венъ мъжъ никога нѣма да помисли за прѣвзема-нието на Добруджа. Тѣй или инакъ, обаче, ромънитѣ ни подозиратъ въ тѣзи мнимо узурпаторски намѣрения, и, поради това, не само още продължаватъ да държатъ Добруджа въ изключително положение, ами и доста одавна сж хвърлили око на съседния нашъ тригъгъ-никъ Руссе Варна—Силистра. Хора, добръ запознати съ сегашна Ромъния, увѣрявали сж ме даже, че ро-мънското офицерство отколѣ се е възпитавало въ тоя духъ: какво, единъ день, то трѣбва да прѣвведе оная частъ отъ нашата България, въ която влизатъ градо-ветѣ Силистра, Руссе и Варна съ тѣхнитѣ земища (включително и княжеския дворець въ Евксиноградъ)..

Третата причина за недружелюбността на днеш-нитѣ ромъни къмъ насъ е: тѣхната завистъ. Ромънитѣ не могатъ да не знаятъ, че нашата народна масса стои по високо отъ тѣхната въ всѣко отношение: и физи-чески, и икономически, и нравствено, и умствено, и по трудолюбие, и по възприемчивостъ, и по трезвостъ, и по пестеливостъ, и като воинственъ елементъ, и като политически, и даже по добръ живѣе и по добръ се храни. . . А това надмощие на нашия народъ не може да не наранява болѣзненното честолюбие на ромънитѣ. И не е само честолюбието имъ, което страда отъ туй. За тѣхъ е доста ясно вече, че, не тѣ, а ний ще сви-римъ първата политическа цигулка въ Балканския По-луостровъ. А пакъ пустото свирение на първа полити-ческа цигулка е равносилно съ хегемония. . . *Inde irae.*

Прибавете сега къмъ тази завистъ и ненавистьта, която латинската ромънска раса счита за своя аристократическа обязанность да храни къмъ насъ, като къмъ славяне, па притурете къмъ тѣзи двѣ враждебни чувства и онази омраза, която минава върху ни, като рефлексъ, отъ дълбоката омраза на ромънитѣ къмъ нашитѣ братушки — и вий ще имате до нѣкадѣ обяснението на оня шумъ и гамъ, който ни дойде отъ Ромъния прѣзъ послѣдния м. Августъ.

Въ тази редица на съображения, по моето разбиране, и се крие зародишътъ на ромъно българския конфликтъ. Нъ като съображения, находящи се въ потенциално състояние, самитѣ тѣ не биха били достатъчни да придадатъ на конфликта оня остъръ характеръ, който той взе. Редъ други стремления на ромънското правителство бидоха посѣяни върху благоприятната почва на горнитѣ съображения, и тогазъ само конфликта взе оня чудовищни размѣра, които изумиха всинца ни.

На първо мѣсто между тия стремления трѣба да е стояло желанието на настоящето ромънско правителство да направи една двойка диверсия: да отвлѣче европейското общественно мнѣние отъ безсърдечното прѣслѣждане на ромънскитѣ евреи, и да отклони вниманието на самитѣ ромъни отъ трудното вътрѣшно и финансово положение на държавата имъ.

На второ мѣсто трѣбва да е идвало коварното намѣрение на официална Ромъния да компрометира предъ Турция и Европа македонското движение въ България, като го прѣдстави опасно за мирътъ на Балканитѣ, и, по тоя начинъ, да изтръгне отъ Турция отстъпки по своитѣ митнически тарифи и по националнитѣ си до-

могвания въ Македония, а, наедно съ туй, и да прѣпоръча себе си прѣдъ Европа, като единствена пазителка на редѣтъ и тишината въ Балканския Полуостровъ.

Възможно е, че ромънското правителство е очаквало и други нѣкои облаги отъ конфликта си съ насъ (като: сключванието на единъ заемъ, услужване на Тройния Сюзъ, сондиране почвата за една евентуална атака противъ България и пр.); но сега вече е безсъмнѣнно, че министерството на г. Карпа, благодарение на конфликта, успѣ до нѣкъдѣ, и въ своята двойка диверсия, и въ своитѣ смѣтки съ Турция, и, което е по-важно за насъ, въ своето стремление да скомпрометира македонското движение въ България.

Ето всичко туй и породи, споредъ мене, ромъно-българския конфликтъ. Убийството на Михаиляно послужи само за поводъ и дойде съвсѣмъ навреме и съвсѣмъ нържки на днешното ромънско правителство, за да създаде този конфликтъ. А благодарение на патриотическото фанфаронство, което днесъ тържествува даже и въ Англия и което винаги е изобилствувало въ Ромъния, на г. Карпа не бѣ никакъ трудно да раздуха конфликта до необичайнитѣ размѣри, които той взе.

И така: днешния ромъно български конфликтъ е *искусствено* създаденъ отъ ромънското правителство на г. Карпа. Искусствено е създаденъ тоя конфликтъ поради причинитѣ и съображенията, които вече изложихъ. Всѣко друго предположение е едва ли не изключено. Защото: никадѣ другадѣ убийството на Михаиляно не можеше и не трѣбваше да излѣзе отъ границитѣ на сѣдебната областъ — даже когато би се доказало, че това убийство е инспирирано и организирано отъ Ма-

кедонския Комитетъ въ София. Ромънскитѣ управници, обаче, произведоха тоя *юридически* въпросъ въ политически. Произведоха го тѣ умишлено и коварно. Правителството на г. Карпа стврѣ облагитѣ, които можеше да извлѣче отъ този въпросъ, и, расчитваеки на непохватността на нашето правителство, пусна въ ходъ всичко о си лукавство. И то не се стврѣмъ излъга въ смѣтката си. Толкозъ повече, че на особенъ рискъ то не се излагаше. За война Ромъния не е могла да мисли и нѣмаше защо да се бои отъ нея. И то, по много причини. Първата е: че благородната любовъ на сръбския кралъ истласка отъ Сърбия оня Кралъ Миланъ, който можеше да ни се хвърли сега на вратѣтъ наедно съ Ромъния. Втората причина е: че и да бихме биле побѣдени, все пакъ Ромъния нѣмаше да откъсне нищо отъ насъ, защото Матушката нѣма да позволи туй никога. Третата причина е: че нашата войска е малко по юначна отъ ромънската, та нѣмаше да бъде чудно, ако ромънитѣ извѣдеха калая отъ насъ, както сръбитѣ въ 1885 год. А четвъртата причина е: че никой у насъ не е мислил и не мисли да напада Ромъния . . . Само едно нѣщо можеше да искушава ромънитѣ за война: то бѣ, че нашия народъ е на ножъ съ днешното си правителство. Ала, като ученици на Макиавели, ромънскитѣ министри не можаха да не знаятъ разумния съвѣтъ на своя учителъ, който, още преди три вѣка, е казалъ: „когато съседитѣ се каратъ помежду си, нѣдѣйте ги напада, защото рискувате да ги помирире временно, да ги заставите да излъгътъ върху ви всичката си взаимна яростъ и даже да се видите натупани отъ тѣхъ — което нѣма да имъ побърка, разбира се, пакъ да се раскарагъ помежду си слѣдъ като сж ви

вече натупали“ . . . При това, не трѣбва да се забравя, че ромжнския кралъ Каролъ е най-умния държавенъ глава на Балканския Полуостровъ, и, безспорно, единъ отъ най-умнитѣ държавници въ Европа, та, и ако би имало нѣкой зеленъ ромжнски министръ да мисли иначе, все пакъ Каролъ би съумѣлъ да избѣгне войната. Слава богу, Хагската конференция, ако не направи нѣщо друго до сега, то поне даде възможность на държавитѣ — когато видатъ зоръ — да турятъ край на всѣки конфликтъ, като поискатъ отъ нѣкоя Велика Сила *арбитражъ*. Възможно е даже да предпологамъ, че кралъ Каролъ отиде при Австрийския Императоръ въ Ишлъ, не за да иска отъ Австрия обезпечаванieto гърба на Ромжния въ случай на една война съ България, ами — за да иска отъ Францъ Иосифа да извика той „stop“! въ случай, че ромжно-българския конфликтъ започне да мврише на баруть . . .

Тѣй поне азъ гледамъ на работата.

Вѣнъ отъ всѣко съмнѣние е сега, че всичката тази хитросплетена мрежа бѣше много ловко подставена подъ нашитѣ крака отъ страна на Ромжния. За мислящитѣ и разумни хора, обаче, не бѣ трудно да съгледагъ тая мрежа още въ началото. Съгледаха ли я у насъ хората, които трѣбваше да я видятъ, и взеха ли тѣ мѣрки, за да отразатъ коварнитѣ ромжнски удари и туратъ въпроса на Михайляно тамъ, гдѣто му бѣше мѣстото?

Нека видимъ туй.

* * *

Въ какво, собственно, състои ромжно-българския конфликтъ?

Нашето правителство и до сега още не е счело за свой конституционен дълг да отпечати въ една „Зелена книга“ документитѣ по този конфликтъ, за да види българията, какъ така куршумътъ на единъ хлапакъ насмалко остана да ни вкара въ една безмисленна и опропастителна война. Но това, което г. Т. Ивановъ грижливо скрива отъ българското общество, той не се е стѣснилъ прѣлюбезно да го раскрива на единъ продаженъ и незначителенъ френско-маджарски листъ, издаванъ въ Будапеща подъ названието „Revue d' Orient“*). Нашия първъ министръ си е даже позволилъ да даде прѣписъ на шантажния той вѣстникъ отъ своитѣ ноти до г. Мишу по конфликта. По тѣзи ноти и раскрития на самия г. Ивановъ, както и по писаното отъ официознитѣ български и ромънски вѣстници, азъ ще се постарая да раскажа тукъ вкратцѣ, въ що състои ромъно-българския конфликтъ.

Отъ началото на конфликта па и до сега, ромънското правителство е прѣдявило на нашето *само* слѣднитѣ три искания:

1) Да се прѣслѣдва автора на покушението противъ живота на ромънския поданикъ Краджовъ въ София.

2) Да се прѣдаджтъ на сждь лицата, които сж изтръгнали пари отъ разни ромънски поданици, живущи въ бълг. столица.

3) Да се прѣдаджтъ на сждь лицата, подозрѣни като съучастници въ убийството на Михайляно.

*) Въ послѣднитѣ си броеве, в. „Народни Права“ е прѣпечаталъ тия раскрития на г. Иванчова безъ забѣлѣжка, та всѣки има вече право да ги счита за автентични.

Това сж то всичкитѣ ромжиски искания*).

Като чете човѣкъ тѣзи искания не може да се на-
чуди, какъ сж могле тѣ да ни доведжтъ до прага на
една война. Защото: трѣбвало би да бждемъ толковъ
безпристрастни за да признаемъ, че и тритѣ тия ис-
кания сж, и законни, и справедливи, и приемливи.

Какъ тогазъ, ще попита читателя, въпроса е мо-
гълъ да вземе острия характеръ на единъ конфликтъ?
Много просто.

Заинтересовано въ раздухванието на въпроса (по-
ради причинитѣ и съображенията, които по горѣ из-
ложихъ), ромжиското правителство взе послѣдователно
редъ мѣрки, които трѣбваше да го доведжтъ до прѣд-
начертаната му цѣль. Тѣй: отъ една страна, то въз-
буди и раздразни противъ насъ печата и обществен
ното мнѣние въ Ромжния (и дори въ нѣкои страни на
Европа); отъ друга страна, то изнесе работата прѣдъ
Великитѣ Сили така както си искаше; отъ трета страна,
то поиска отъ Турция, като отъ наша сюзеренка, да
ни внуши да ѝ дадемъ удовлетворение; отъ четвърта
страна, то размърда войскитѣ си подъ прѣдлогъ на нѣ-
какви си есенни маневри въ Добруджа; а отъ пета стра-
на, то започна да прѣслѣдва и гони изъ Ромжния съ цѣли
дузини невинни българи, отишли тамъ да търсатъ прѣ-
питанието си. И като не му стигна всичко туй, пра-
вителството на г. Карпа разтржби за нѣкакъвъ си ком-
пютъ, приготвянъ ужъ отъ Македонския Комитетъ въ

*) Ромжиското правителство е подавало ноти и за да
се оплаква отъ прѣпятствията, които биле правени на ро-
мжни пжтующи за България; но тѣзи оплаквания нѣматъ
органическа връзка съ самия конфликтъ, макаръ и да произ-
тичатъ отъ него.

София противъ ромжнския и сръбския кралѣ, и даже рѣкара прѣдсавителя си въ Вѣлградъ да докладва за тоя комплотъ на самия сръбски кралъ — извѣстно съ каква цѣль . . .

Прѣдъ тази некрасива, нѣ ловка тактика на ромжнското правителство, длъгътъ на нашето правителство бѣ до нѣмай кждѣ очевиденъ: то трѣбваше да отрази веднага коварнитѣ удари на официална Ромжния, като употреби всички усилия, за да локализира и задържи въпроса въ неговата юридическа областъ, и, като се възползува отъ неоправданитѣ и жестоки гонения на българията изъ Ромжния, да влѣзе самò въ атака противъ ромжнското правителство и го прѣдстави прѣдъ свѣтътъ въ всичката негова голота. Простото съпоставление на нашето поведение спрямо ромжнитѣ, живущи въ България, съ ромжнското поведение спрямо българитѣ, живущи въ Ромжния, бѣ достатъчно, за да се хвърли плина свѣтлина върху японския характеръ на ромжнската цивилизация. Въ добавкъ къмъ всичко туй, нашето правителство можеше и трѣбваше да прѣдаде на гласность размѣненитѣ си ноти съ Ромжния, па и да прѣнесе цѣлия въпросъ прѣдъ сѣда и оцѣнката на Великитѣ Сили.

Вмѣсто туй, какво направиха нашитѣ управници?
А ето какво.

На първото ромжнско искание, г. Иванчовъ отговорилъ, че убийцата на Краджовъ е своевременно арестуванъ и прѣдаденъ въ рѣцѣтъ на правосѣдието. Тоя отговоръ бѣ съвсѣмъ достатъченъ по туй искание. Нѣ умника нашъ външенъ министръ, като Алфонсъ Додения Тартаренъ, взелъ че допълнилъ удовлетворителния си отговоръ съ слѣдното бѣбрение: че убийцата на

Краджовъ, нѣкой си Чолаковъ, билъ съселенинъ на пострадавшия и цинцаринъ като самия него; че този убийца билъ синъ на прѣдсѣдателя на ромънското дружество въ Софiя; и че убийцата нѣмалъ билъ нищо общо съ Македонския Комитетъ, а стрѣлялъ билъ на Краджова поради лично скарвание . . . Това неумѣстно бѣбрение на г. Иванчова, още въ началото на конфликта хвърли сѣнка върху искренности и лоялности на бълг. правителство. Защото: всички читатели на в. „Реформи“ (въ това число и чуждитѣ дипломатически агенти въ Софiя, па и г. Машу, а, покрай него, и ромънското правителство) бѣха вече чели въ официалния органъ на Македонския Комитетъ едно нахално писмо, подписано съ цѣлия подписъ на убийцата Чолаковъ, въ което писмо се ругаеха Софiйскитѣ цинцари, че не биле давали пари за македонското дѣло — а наскоро слѣдъ това свое писмо Чолаковъ и стрѣля на Краджова . . . Самото туй обстоятелство вече опрочваше всичкитѣ останали бѣбрения на г. Иванчова за убийцата Чолаковъ, и даже туряше подъ подозрѣние бълг. правителство, че то ще се мжчи и въ бждще да става неканенъ адвокатъ на Македонския Комитетъ, както бѣ станало и въ дадения случай.

На второто ромънско искание, г. Иванчовъ отговорилъ, че ще бжде назначена анкета, за да изслѣдва, да ли има ромънски поданници въ Софiя, отъ които да сж изтрѣгнати пари, и ако има, виновницитѣ щѣли да бждтъ дадени подъ съдъ. И тоя отговоръ бѣ удовлетворителенъ. Ала нашето правителство, както ме увѣряватъ, не взело надлѣжнитѣ мѣрки, за да осигури успѣхътъ на тая анкета, като обезпечи животътъ на ония ромънски поданници, които би се рѣшили да разкриятъ

за изтъргнатитѣ отъ тѣхъ пари. Чрезъ този подозрителенъ начинъ на дѣйствиe, на ромънското правителство е било дадено право на ново съмнѣние въ лоялността на нашитѣ управници.

На третото ромънско искание, г. Иванчовъ отговорилъ, че ще прѣдаде на сждѣ съучастницитѣ въ убийството на Михайляно, щомъ му се прѣдставатъ „доказательства за тѣхната виновностъ“. И този отговоръ може да се счете за удовлетворителенъ. Нѣ страстьта на г. Иванчова къмъ необмислено бѣбрение и тоя цѣтъ развалила работата. Сериознитѣ ромънски вѣстници твърдатъ, че на зададения му въпросъ: какви доказателства той ще счете достатѣчни, за да възбуди прѣслѣдванието? — нашия премиеръ министръ отговорилъ: „окончателна сждебна прѣсжда“. *) Неумѣстнитѣ тия три думи и разлѣха масло въ огнѣтъ: за ромънитѣ вече стана явно, че бълг. правителство не желае — или не смѣе — да възбуди прѣслѣдване противъ ония членове на Мак. Комитетъ, за съучастието на които се било имало, не само достатѣчни, нѣ и „съкрушителни доказателства . . .“.

По този лекомисленъ начинъ г. Иванчовъ изостри кризиса. За щастие, 25 год. юбилей на Султана завлѣче г. Иванчова въ Цариградъ и остави временно нашето външно министерство въ рѣцѣтъ на г. Начовича. Послѣдния се е възползувалъ отъ случая да за-

*) Нашата „Agence Balcanique“ опровергна, че г. Иванчовъ билъ казалъ тия слова; нѣ никой не може да вѣрва въ туй опровержение слѣдъ декларацията на г. Начовича, за която по-долу ще стане дума. Възможно е само: г. Иванчовъ да не е написалъ въ нога това свое бѣбрение; нѣ че го е избѣрилъ, въ туй едва ли може да се има съмнѣние.

глади работата — и успѣлъ въ това. Постигналъ е г. Начовичъ тоя резултатъ съ слѣдната своя декларация прѣдъ г. Мишу: „Бълг. правителство ще възбуди прѣслѣдване противъ съучастниците въ убийството на Михаило, щомъ получи заключенията на ромжския сѣдебенъ слѣдователъ“. Г нъ Начовичъ даже добавилъ, че г. Иванчовъ, само по неразбиране на юридически термини, могълъ е да търси „окончателна сѣдебна прѣсѣда“, — когато това не е необходимо, ва да се възбуди прѣслѣдванието. Така умно и просто г. Начовичъ вкара спорътъ ни съ Ромжния въ неговитѣ юридически граници. Нъ щомъ се завърна отъ Цариградъ, г. Иванчовъ прибърза да опровергае декларацията на г. Начовича — макаръ косвенно и да прѣгърна същата почти гледна точка. *) Това дебелашко опровержение и накара г. Начовича да си подаде оставката — която оставка и нанесе послѣдния нравственъ ударъ на г. Иванчовото диво държение въ ромжно българския конфликтъ.

Тѣй гламаво е отблъсквалъ г. Иванчовъ ловкитѣ и коварни удари на официална Ромжния.

*) Че г. Иванчовъ е вече прѣгърналъ становището на г. Начовича — и дори отишълъ още по-далечъ — доказва слѣдния фактъ: щомъ сѣрбското правителство поискало разслѣдване на дѣлото по комплота противъ сѣрбския кралъ, г. Иванчовъ, безъ да търси отъ Сѣрбия „окончателна сѣдебна прѣсѣда“, и даже безъ да търси „доказателства за виновността“, заповѣдалъ на нашитѣ сѣдебни власти да привлекжтъ прѣдсѣдателя на Мак. Комитетъ подъ слѣдствие. Тая постъпка на г. Иванчова и е дала право на ромжскитѣ вѣстници да инсинуиратъ: че бълг. правителство имало два аршина за такива случаи — единия за Сѣрбия, а другия за Ромжния.

И да бѣше било само туй. Нъ бѣдата е, че нашето правителство изврши и други нѣколко дивотии.

А именно:

Едновременно съ нотитѣ и бибреніята на г. Иванчова, нашитѣ управници възложиха на единъ подозрителенъ ерменецъ грижата да брани България прѣдъ вѣншния свѣтъ. И всички ний станахме свидѣтели на невиденото до сега у насъ явление: единъ правителственъ органъ, като „Народни Права“, съ единъ уличенъ езикъ да напада ромжнското правителство и неговитѣ прѣдставители въ едно врѣме, когато България продължава да поддържа съ Ромжния правилни дипломатически сношения! . . . Повече нѣщо. В. „Н. Права“ не се замисли да заговори за нѣкакви си „скрити домогвания и планове на Ромжния спрямо България и Македония“, и даже не се стѣсни да прогласи ромжнитѣ за наши „непримирими врагове“! . . . Още нѣщо повече. Въ „Н. Права“ се появиа антрефилета, въ които недвусмислено се инсинуираше, че Ромжния искала била ужъ „унищожението на Македонския Комитетъ“ — когато нищо подобно не е имало (такъво желание сж заявявали нѣкои ромжнски вѣстници, въ не и самото ромжнско правителство).

Ца, и послѣ всичко това, моя бѣгълъ отчетъ за развитата отъ нашето правителство дѣятелность прѣвъ ромжно-българския конфликтъ би билъ непълнъ, ако азъ бихъ пропусналъ да упомена и слѣднитѣ три нелѣпни дѣяния на нашитѣ министри:

1) Въ самия разгаръ на конфликта, нашето правителство позволи на нашия агентъ въ Букурещъ да отпътува въ отпускъ, като остави ггенството на секретаря г. Екзархъ — единъ неуравновѣсенъ човѣкъ, из-

вѣстенъ въ Букурешкитѣ салони по своитѣ пиѣни и своитѣ полишинелства. . .

2) Веднага слѣдъ туй, допуснато биде на извѣстния правителственъ депутатъ, Д-ръ Дочевъ, да се яви въ Букурещъ, и, въ качеството си на дипломатически доброволецъ, да наговори на тамошнитѣ вѣстникари сумма нелѣпости и дерзости, които минаха въ тевтера на сѣциялна България. И

3) Нашия министерски съвѣтъ запрѣти входътъ въ България на ромжнския в. „Adeverul“ (който се чете у насъ само отъ ромжнитѣ), безъ даже да запрѣти на „Народни Права“ да го цитира и полемизира съ него. . .

Съ такива нецелѣсъобразни срѣдства и съ таквазъ редка безтактность нашитѣ управници се опитаха да осуетатъ замислитѣ на ромжнското правителство.

На какво да се отдаде това несполучливо държение на нашето правителство: на неумѣние или на недоброевѣстность?

И на едното, и на другото.*)

Неумѣнието прозира въ всѣка почти стѣпка на официална България по този конфликтъ. А недоброевѣстността не е трудно да се съглѣда въ укриванието отъ бълг. общество вървежътъ на конфликта и въ старанието да се заблуди това общество, като се дразнатъ само неговитѣ патриотически инстинкти. И трѣбва да се признае, че нашето правителство успѣ да хвърли доста патриотически прахъ въ очитѣ, и на нашето общественно мнѣние, и даже на нашитѣ опозиционни вѣстници. Това заслѣпяване на нашето общество бѣ

*) Има и нѣщо трето, нѣ за него азъ ще заговоря, когато свърши ромжно-българския конфликтъ. . .

доста сполучлива диверсия отъ страна на правителството слѣдъ неговата башибозушка сѣчь въ Дурань-Кулакъ и послѣ неговитѣ „врѣмenni“ антиконституционни мѣропріятия. . .

Ако такъвъ бѣ държението на нашето правителство по конфликта, то поведението на нашия Македонски Комитетъ не бѣ, нито по-умно, нито по-щастливо.

Прѣвъ най острия фазисъ на този конфликтъ, въ София бѣ се събралъ Македонския Конгресъ. Естествено бѣ да се очаква, че Комитета щѣше самъ да поиска отъ Конгреса една декларация, която да протестира енергично противъ влитанието на Комитета въ убийството на Махаляно и да осъди рѣшително тоя арнаутски начинъ на борба за възтържествуването на македонската кауза. За жалость, Комитета, не само не пожела да стори това самъ, ами, когато моя другаръ, г. Андрей Ляпчевъ, прѣдложилъ на Конгреса такъва една декларация, Комитетътъ не е допусналъ даже да се гласува тя, макаръ болшинството и да е било разположено да я приеме. А въ извлѣзитѣ слѣдъ това броеве на в. „Реформи“, Комитетътъ не се поколеба да нарѣче Махаляно „шпиовинъ“, открито прогласи неговото убивание за „неумолимо справедливо“ и не се посвѣни даже да заплашва цѣлия свѣтъ съ нѣкакви си отмѣщения на македонци, доведени до отчаяние отъ турската тирания и пр. и пр. . .

При такъвъ погрѣшна политика отъ наша страна, можеха ли да се очакватъ по-други резултати отъ тия, що се получиха?

Разбира се, не.

За да се управлява една държава, или едно на-

родно дѣло, отъ управляющитѣ се изискватѣ, прѣди всичко друго, двѣ непрѣмenni условия: умъ и съвѣсть. А пакъ ромжно българския конфликтъ доказа, че тия двѣ условия сж липсували у заинтересованитѣ въ тоя конфликтъ страни: официална Ромжния прояви въ конфликта доста умъ, но нито капка съвѣсть; на Македонския Комитетъ не може се оспорва съвѣсть, нъ умътъ му се оказа много дѣтински; нашето же правителство не прояви, нито умъ, нито съвѣсть. . . .

Сега вече конфликтътъ е влѣзълъ въ оня свой фазисъ, който французитѣ шеговито наричатъ „*état de convalescence*“ (оздравяване). Нашето правителство се е задължило да възбуди прѣслѣдване противъ съучастницитѣ въ убийството на Михаиляно; а ромжнскитѣ сждебни власти сж вече приготвили „досието“, въ което се биле съдържали доказателствата за виновността на тия съучастници. Значи: работата скоро ще влѣзе въ ржцѣтъ на правосъдието. Веднажъ же попаднало въ сждейски ржцѣ, туй дѣло, каквото направление и да вземе, не може вече да ни заплашва съ война. Па немислима е войната посемъ сега, не само по причинитѣ, които изброихъ по горѣ въ настоящата си статия, нъ и по слѣдующитѣ много важни съображения: 1) защото, и ромжнитѣ, и ний, не можемъ да не считаме една война между насъ за съвсѣмъ безпрѣдметна, безцѣлна и безмислена, а, като такава, тя само ще ни обърне въ непримирими врагове и ще изтощи и така изтощенитѣ икономически и финансови сили на двѣтъ страни, безъ да принесе сжщественна полза на никого отъ насъ; 2) защото ромжнското правителство е вече извлѣкло отъ конфликта всички възможни облаги, които можеше да изваѣче, та не ще желае да ги компроме-

тира съ една война, на която изхода и то не може да прѣдвиди; 3) защото, ако изново подивѣе работата, Руссия и Австрия — въ силата на съглашението си отъ 1897 год. за ненарушаванѣе мирѣтъ въ Балканския Полуостровъ — ще се намѣсятъ, ще ни натѣлятъ носѣтъ, и въ никой случай, нѣма да ни оставатъ да дойдемъ до война; 4) защото, и ромжнскитѣ финансии, и нашитѣ, бива ги за всичко друго, освенъ за война. . . и 5) защото, и краль Кароль, и нашия князь, сж доста провицателни, за да не могатъ видѣ, че е възможно тѣ да заплататъ лично или съ прѣстолитѣ си безумието на такава една война — какѣвто и да бжде нейния край. . . .*)

Така щото, ромжно българския конфликтѣ може да се счете за исчерпанъ.

Ала, като всѣка буря, този конфликтѣ не може да не остави извѣсна утайка. Тая утайка още отъ сега може да се види, и ето въ какво тя ще състои: а) ромжнитѣ отсрочиха на цѣла почти година митническата си борба съ Турция, създадоха си благоприятна почва за бждщето урегулиране на своитѣ митнически сношения съ Османската империя и изтѣргнаха отъ тая държава ония печали за сѣнародницитѣ си въ

*) Въ случай на побѣда, падналитѣ човѣшки жъртви и изтошенитѣ народни срѣдства могатъ да прѣдизвикатъ нѣщо подобно на Батемберговата и Милановата участи слѣдъ сѣрбско-българската война; а въ случай на поражение всикитѣ криви дѣрва ще се стоваратъ върху държавнитѣ глави, и, по тоя начинъ, тѣ ще добиятъ всички шанси, за да прѣкаратъ оня „*malvais quart d'heure*“ на Рабле, който прѣкара гърцкия краль въ 1897 г., когато цѣлата негова династия щѣше да бжде пометена, ако Руссия не бѣ прибързала да я спаси съ даванието автономия на о-въ Критъ.

Македония, които мъчно биха били извържнати безъ тоя конфликтъ; б) между двата сѣсѣдни народи, ромжнитѣ и насъ, мина вече черна котка, и, ако не бждемъ умни да изгладимъ работата въ близкото бждеще, ний ще трѣба окончателно и безвъзвратно да сметемъ Ромжния за свой „непримиримъ врагъ“; в) на търговията и на кредита, както въ Ромжния, тъй и въ България, се нанесе единъ тежкъ ударъ, отъ който не твърдѣ скоро тѣ ще се оправятъ; г) нашия Македонски Комитетъ биде доста силно скомпрометиранъ въ очитѣ на дипломацията и на общественото мнѣние въ Европа; д) съ стотини — ако не и хилядници — българи, изъ България и Македония, бидоха опропаствени съ изпжжданieto си изъ Ромжния; и е) ний си оставахме . . . съ псувнитѣ, които получихме отъ ромжнитѣ, и които псувни не се сдържахме поне да имъ ги не отвърнемъ . . .

Такъвъ ще бжде баланса на ромжно българския конфликтъ (ако той не ни доведе до война, както азъ прѣдполагамъ).

Господи ти Боже мой! . . . И когато помисли човѣкъ, че тая пакостъ се обруши на главитѣ ни: отъ халосания куршумъ на единъ недорасълъ хлапакъ; отъ дѣтинскитѣ постыжки на единъ Комитетъ, който иска да разиграва въ трѣзвата и здравомисляща България печалната роль на гръцката „Етники Етерия“; и . . . отъ благоглупостъта и недоброевѣстностъта на едно бълг. правителство, което „ко кѣззакѣнини зачѣмъ и ко грѣсѣхъ роди мѣ“

* * *

Азъ бихъ могълъ да свърша тукъ статията си; но ще бжде грѣшно да не се извлекатъ уроцитѣ отъ

единъ конфликтъ, който толкозъ скъпо заплатихме, безъ да сме го още доисплатиле.

Какви сж уроцитѣ, които могатъ се извлѣче отъ нашия конфликтъ съ Ромжния?

По моему, слѣднитѣ:

I. — Първия урокъ е: че *ний трѣба часъ по-скоро да опрѣдѣлимъ и кристализираме своята възнишна политика*. Азъ продължавамъ да мисля, че туй опрѣдѣление и кристализиране трѣба да стане въ формата на едно окончателно споразумѣние съ нашата Освободителка. Въ такъво само едно споразумѣние, азъ виждамъ гаранцията за насъ, че въ бѣдѣще не ще биваме заплашвани отъ изненади, като едноврѣмешната сръбско-българска война и като настоящия ромжно-български конфликтъ; па, ако щете, въ това споразумѣние лѣжи и залогомъ за една скорошна *славянска федерация* на Балканитѣ, която, по късно, може да се развие въ една истинска Балканска федерация.

За постиганияето на тоя двоякъ резултатъ, ний трѣба: и да прѣстанемъ да сѣдимъ между два стола, и да се отресемъ отъ онази патриотическа фанфаронада, която позволява на нѣкои наши хора да изпущатъ пехливанскитѣ възгласи: „Ний ще биемъ ромжнитѣ!“ . . .

„Ний трѣба още веднажъ да набиемъ и сърбитѣ!“ . . . Кой би сѣдналъ да спори, че ний сме длѣжни да пазимъ отечеството си отъ всѣко чуждо нападение (отъ гдѣто и да идва то), и кой би могълъ да се съмнѣва, че ний ще изпълнимъ този си дългъ при всичкитѣ свои партийни раздори и домашни несъгласия? Та въ това и се заключава най-елементарния патриотизмъ: да си готовъ да бранишь земята си отъ всѣко чуждо нападение, безъ да го прѣдизвиквашъ и слѣдъ като си вече ис-

ти
пр
Ру
18
По
съ
де
на
и
пр
тѣ
на
кр
да
да
се
а)
че
ят
не
от
—
и
нѣ
съ
ки
и,
ка
гѣ
щ
сп

черпалъ всичкитѣ средства за да го избѣгнѣшъ. Ала ний трѣба веднажъ за винаги да разберемъ: че не можемъ да се караме и биемъ съ *всичкитѣ* си съсѣди, ами трѣба да се мжчимъ да изглаждаме съществуващитѣ противорѣчия между тѣхнитѣ и нашитѣ интереси, като имъ търсимъ точкитѣ на взаимно съприкосновение и примирение; че единственната оправдана война за насъ е *само* войната за освобождението на нашитѣ поробени братя; и че истинскитѣ и добрѣ разбранитѣ интереси на България изискватъ *сега* миръ — поне до тогава, догдѣто вкараме страната си въ пътя на нормалното ѝ развитие, догдѣто си обезпечимъ гърбътъ отъ външни нападения и догдѣто се приготвимъ както трѣбва за една успѣшна война . . . Днесъ за днесъ, нашата България е разнебитена вътрѣшно, изтощена икономически и забатачена финансово — а въ такива тежки времена разумнитѣ хора не воюватъ, ами се стараятъ да избѣгнатъ всѣки поводъ за външни осложнения и неохотно пристаятъ на война *само* когато е било вече немислимо и невъзможно тя да се избѣгне . . .

Ето защо, ний трѣбва: едновременно съ споразумението си съ Руссия, да подготвимъ почвата и за едно сближение съ Сърбия и Чернагора, па и да се погрижимъ да подобримъ отношенията си съ Ромъния.

Всички тия задачи ний трѣбва да си ги зададемъ, и, ако имаме умъ въ главата си, веднага трѣбва да пристѣпимъ къмъ осъществлението имъ. Трудни на първъ погледъ, тѣзи задачи не сѣ, нито невъзможни, нито неосъществими.

Споразумѣнието ни съ Руссия не прѣдставлява даже никаква особена трудностъ, щомъ ний го потърсимъ искрено и рѣшително — безъ да хитруваме и безъ да се овъртаме настранѣ . . .

Оближението ни съ Сърбия и Чернагора тоже не е невъзможно, щомъ Кралъ Миланъ не ржководи сръбскитѣ сждбини и щомъ сама Сърбия вече се стреми да се доближи до Руссия Единствения въпросъ, койго може да ни дѣли съ Сърбия, е македонския; но и по него можемъ се споразумѣ. Ако Сърбия не склони да поискаме заедно автономията на Македония (или поне реформитѣ, прѣдвидени въ 23 й членъ на Берлинския договоръ), тогазъ можемъ неутрализира македонския въпросъ върху почвата на свободната конкуренция...

Подобрение отношенията ни съ Ромъния и по-семъ сега не е толкова мжно, колкото изглежда. На-кадѣ почти нашитѣ интереси не се намиратъ въ непри-миримо противорѣчие съ ромънскитѣ: Ромъния може да върви съ Тройния Сюзъ, а ний да вървимъ съ Руссия, и пакъ да си живѣемъ по съсѣдски; относи-телно Добруджа, ний можемъ успокои ромънитѣ; а ро-мънската пропаганда въ Македония, не само не е вредна за насъ, но ни е малко и полезна, защото всичко що тя печели тамъ отнима го отъ нашитѣ по сериовни съ-перници — гърцитѣ.

II. — Вгория урокъ, който заслужва да се из-влѣче отъ ромъно българския конфликтъ, е: че *ний трѣбва да поставимъ войската си на оная висота, на която тя може и трѣбва да стои.*

За поставяние войската ни на надлѣжната висота, нужно е да се взематъ редъ мѣрки, между които на първо мѣсто трѣбва да идатъ: 1) снабдяванието ѝ съ необходимия воененъ материалъ; 2) очистванието ѝ отъ слабитѣ и негодни офицери; и 3) извикванието отъ Руссия на останалитѣ офицери емигранти, въ числото на които има нѣколко отлични специалисти и блѣстящи

военачалници. Ако за одѣлтворението на тия мѣрки се окаже неизбѣжно нужно да се поувеличи малко военния бюджетъ, азъ мисля, че даже и на това трѣбва да се пристане — стига тоя бюджетъ да не се харчи така нерационално и смотолевено както сега... Истина е, че нашето тежко финансово положение изисква икономии; нѣ пакъ истина е, че, каквито икономии и да се праватъ, тѣ не бива да ставатъ въ ущѣрбъ на нашата боева готовность. Политическото положение на Европа и Азия е така замърсено днесъ, а международната нравственность е толкозь низко паднала, щото ний трѣбва да бждемъ приготвени за всѣка евентуалность...

Да свършя.

Ако историята учи на нѣщо хората, ний трѣбва да се възползуваме отъ нейнитѣ скъпи уроци. Такива скъпи уроци ни дава днесъ ромжно българския конфликтъ, и ний трѣбва да ги оползотворимъ.

Ала за да стане туй, преди всичко, необходимо е да се вкара България въ правилния си конституционенъ пътъ, като се произведатъ едни *свободни избори за Н. Собрание*, и, по тоя начинъ, се тури на държавното ни кормило едно чисто народно правителство, достатъчно разумно, за да се проникне отъ всичкитѣ тия наши държавни задачи, и достатъчно авторитетно, за да може ги изведе на добъръ край.

Има ли надѣжда, че ще встѣпимъ въ новия XX-й вѣкъ малко поумнѣли?...

София, Кърстовъ день, 1900 г.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Цѣна 20 стотинки.

